

Koruyucu ve Risk Faktörleri Bağlamında Çocuklarda Uyuşturucu Madde Kullanımının Nedenleri

Reasons of Drug Use Among Children in the Context of Protective and Risk Factors

 Ayhan ERBAY^a

^aAdalet Bakanlığı, İstanbul 2. Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi, İstanbul, TÜRKİYE

Bu çalışma, yazarın İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Bilim Dalında yaptığı "Çocuk ve Ergenlerde Madde Kullanımının Nedenleri: Türkiye Özelinde Bütüncül Bir Bakış" başlıklı doktora tezinin bir bölümünden genişletilerek üretilmiştir.

ÖZET Amaç: Son yıllarda, çocuk ve genç erişkinler arasında uyuşturucu madde kullanımı artmıştır. Çocuğun uyuşturucu madde kullanımı ile ilgili risk faktörlerinin ve söz konusu davranışı engelleme potansiyeline sahip koruyucu faktörlerin belirlenmesi amacıyla taşıyan bu çalışmada nedensel araştırma modeli kullanılmıştır. İstanbul'da bir devlet lisesine giden öğrenciler (n=106) ve İstanbul'da çeşitli vakıf üniversitelerinde eğitimlerine devam öğrenciler (n=206); İstanbul Anadolu Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde adli kontrol altında olan çocuk ve gençler (n=121) ile İstanbul Adliyesi Çocuk ve Çocuk Ağır Ceza Mahkemelerinde yargılanan suçta sürüklenen çocuklar (n=134) olasılıksız örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme tekniği kullanılarak çalışmaya dâhil edilmiştir. **Gereç ve Yöntemler:** Bu çalışmada, çocukların sahip olduğu değerler, inançlar, tutumlar ve beklentiler bağlamında kişilik, algılanan çevre ve davranış sistemlerini ölçen toplamda 332 sorudan oluşan Ergen Sağlığı ve Gelişimi Envanteri kullanılmıştır. Uyuşturucu madde kullanan ve kullananmayan çocuklar arasındaki farklılıkların tespiti için t-test ve ki-kare yöntemlerinden yararlanılmış; uyuşturucu madde kullanma nedenlerinin yordanmasında ise lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. **Bulgular:** Suç öyküsüne sahip olmayan lise ve üniversite öğrencilerinde uyuşturucu madde kullanımı ailede uyuşturucu madde kullanan birey olması, riskli davranışlara sahip arkadaşların bulunması, sigara kullanımı, çevrenin fiziksel özellikleri tarafından yordanmaktayken; suç öyküsü olan çocuklarda ise riskli davranışlara sahip arkadaşların bulunması, ailede suç öyküsü olan bireyin varlığı, alkol kullanma ve kendine zarar verme davranışı tarafından yordanmaktadır. Tüm grupta ise elde edilen sonuçlara göre cinsiyet, okulu terk etme, uyuşturucu madde kullanan veya suçta sürüklenen arkadaşların bulunması; arkadaşların uygun davranış modelleri; problem davranışta olumsuz arkadaş modelleri ve sigara kullanmanın uyuşturucu madde kullanımı üzerinde yordayıcı gücü olduğu bulunmuştur. **Sonuç:** Çocuk ve gençlerin yaşadıkları çevrelerde tahkim ettikleri arkadaş gruplarına ulaşılmalı ve grup dinamiklerine yönelik önleyici çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle riskli davranış gösteren arkadaş gruplarının toplumsal norm ve değerleri içselleştirebilmesi adına gençlik merkezleri veya yerel boyutta gençlik evleri kurularak boş zamanlarını değerlendirilmeleri sağlanmalıdır.

ABSTRACT Objective: In recent years, the use of drugs has increased between children. The causal comparative research model was used in this study to determine the risk factors for drug use behavior of children and the protective factors that have potential to buffer or to prevent problem behavior. The students who have been enrolling to the state high school (n=106) and private universities (n=206), children and young adults who have been participating juvenile probation programs in İstanbul and Anatolian Probation Directorates (n=121) and juveniles who have been adjudicating (n=134) in İstanbul Court-house Juvenile Courts and Juvenile Courts for Heavy Crimes were selected by using non-probability sampling model. **Material and Methods:** In this study, Adolescent Health and Development Questionnaire was used. The questionnaire consists of 332 questions in total, which measures personality, perceived environment and behavioral systems in the context of values, beliefs, attitudes and expectations of children. t-test and chi-square methods were used to determine differences between drug users and non-drug users. Logistic regression analysis was performed to determine the causes of drug use. **Results:** Drug use in high school and university students, who do not have a crime history, predicted by whether a family member who use drug, having friends with risky behaviors, smoking and characteristics of physical environment. On the other hand drug use in juveniles predicted by whether having friends with risky behaviors, family member who have crime history, drinking alcohol and self-mutilation behavior. In combined group gender, school dropout, having drug abusers or delinquent friend; prosocial behavior models among friends; the presence of problem behaviors among friends, and the regular use of cigarettes were found major predictors of drug use. **Conclusion:** Preventive efforts should be made to reach out to the groups of friends in their environments where children and young people live and develop their own group dynamics. In order to internalize social norms and values, especially groups of friends with risky behaviors should be provided with the establishment of youth centers or local youth homes to make use of their free time.

Anahtar Kelimeler: Problem davranış; uyuşturucu madde kullanımı; koruyucu faktörler; risk faktörleri; suçta sürüklenen çocuk

Keywords: Problem behavior; drug use; protective factors; risk factors; juvenile delinquency

Correspondence: Ayhan ERBAY
Adalet Bakanlığı, İstanbul 2. Çocuk Ağır Ceza Mahkemesi, İstanbul, TÜRKİYE/TURKEY
E-mail: ayhanerbay2@gmail.com

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Forensic Medicine and Forensic Sciences.

Received: 21 Dec 2019 **Received in revised form:** 29 Jan 2020 **Accepted:** 29 Jan 2020 **Available online:** 31 Jan 2020

2619-9459 / Copyright © 2020 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ, 1994)'ne göre uyuşturucu/uyarıcı maddeler, üretimi, satışı veya kullanımını yasalar tarafından yasaklanan psikoaktif maddelerdir.¹ Uyuşturucu madde kullanımı sadece kullanıcının zarar gördüğü bir olgu değil, aynı zamanda ailesini, arkadaşlarını, iş hayatını, sağlığını, eğitimini vb. pek çok toplumsal birimi de olumsuz etkileyen bir olgudur. Bu nedenle uyuşturucu madde kullanımı toplumsal bir olgu olarak kabul edilmekte ve multidisipliner bir yaklaşımla incelenmektedir. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi [United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC)] uyuşturucu maddeleri, opiatlar, kokain ve esrar gibi bitki bazlı maddeler [*plant-based drugs*] ile amfetamin, metamfetamin ve ekstazi gibi amfetamin türevli uyarıcılar [*amphetamine-type stimulants*] olmak üzere iki ana kategoriye ayırmaktadır.² Klinik anlamda ise uyuşturucu madde kullanımı ile ilişkili iki farklı tanım ortaya konmaktadır. Birincisi, kabul edilebilir tıbbi tedaviyle ilişkisiz şekilde sürekli veya aralıklarla aşırı düzeyde madde kullanımı “maddeyi kötüye kullanma” olarak tanımlanırken, ikincisi ise kullanıcının psikoaktif maddeyi tekrarlayan şekilde kullanarak belirli aralıklarla veya kronik olarak entoksikasyona uğraması, dürtüsel olarak kullanmayı tercih ettiği maddeyi kendiliğinden bırakmada veya değiştirmede zorluk yaşaması ve her ne şekilde olursa olsun psikoaktif maddeyi edinme kararlılığı gösterme durumu ise “madde bağımlılığı” olarak tarif edilmektedir.¹

UNODC'nin hazırladığı Dünya Uyuşturucu Madde Raporu'na göre; bitki bazlı uyuşturucu maddeler arasında kabul edilen opiatların kullanım miktarının bir önceki yıla göre anlamlı ölçüde arttığı; kokain maddesinin gerek pazar payının gerekse yaygınlaşma eğiliminin anlamlı bir şekilde arttığı; 2004 yılında ilk kez rapor edildiğinden beri sentetik esrar maddesinin (bonzai vb.), 2017 yılına kadar pek çok bitki bazlı uyuşturucu maddenin yerini aldığı bildirilmiştir.² Yine aynı rapora göre, coğrafi zorunluluklara gereksinim duymayan sentetik madde üretiminin 2015 yılından günümüze yıllık %61-80 arasında arttığı, metamfetamin, amfetamin ve ekstazi üretiminin büyüme eğilimini sürdürdüğü, sentetik esrarın sanılanın aksine çok daha ciddi sağlık problemleri oluşturduğu ve yeni sentetik uyuşturucu maddelerin çok

hızlı bir şekilde tasarlanarak piyasaya sürüldüğü anlaşılmaktadır.

Ülkemizin de üyesi olduğu Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı İzleme Merkezi [European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA)] tarafından yayımlanan Avrupa Uyuşturucu Madde Raporu'na göre; Avrupa genelinde genç erişkinler (15-34 yaş) kategorisinde esrar kullanımının önceki yıla göre %1,2 oranında artış göstererek %13,9 seviyelerine çıktığı bildirilmiştir.³ Yine aynı kategoride kokain kullanımının bir önceki yıla göre %0,2 azalarak %1,9 seviyesine gerilediği; ekstazi kullanımının %1,7 azalarak %1,8 seviyesine gerilediği; amfetamin türevli madde kullanımının %0,5 azalarak %1,6 seviyesine geldiği; 24 Avrupa ülkesinde 15-16 yaşlarındaki okul çağı çocuklarının yaklaşık %3'ünün sentetik psikoaktif madde kullanıcısı olduğunun tahmin edildiği bildirilmektedir.

Adalet Bakanlığının yayımladığı istatistiklere göre 2010-2017 yılları arasında Türk Ceza Kanunu'nun 191. Madde kapsamında uyuşturucu madde kullanmak suçu nedeni ile yargılananların %10,9'unu, 12-18 yaş aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır (Tablo 1).⁴ Yayımlanan verilere göre 2010-2014 yılları arasında açılan dava sayıları ortalama 142.000 civarındayken, 28/06/2014 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren “Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”un 68. Maddesi'nde uyuşturucu madde kullanan kişiler hakkında beş yıl süreyle kamu dava-

TABLO 1: TCK 191. Madde'ye göre açılan dava ve sanık sayıları.

Yıl	Dava sayısı	Sanık		
		Çocuk	Erişkin	Çocuk/Erişkin oranı (%)
2010	128.337	10.991	117.311	9.4
2011	117.384	10.366	106.981	9.7
2012	138.625	12.961	125.621	10.3
2013	171.592	17.195	154.364	11.1
2014	155.654	16.903	138.743	12.2
2015	80.103	9.220	70.878	13.0
2016	69.253	7.223	62.023	11.6
2017	85.838	7.767	78.066	9.9
Ortalama	118.348	11.578	106.748	10.9

*Adalet Bakanlığı, Adli İstatistikler, 2018.

sının açılmasının ertelenmesine yönelik değişiklik nedeni ile takip eden 2015 yılında açılan kovuşturma sayısının %51 oranında azaldığı gözlenmektedir. Bu düşüş uyuşturucu madde kullanımının azaldığı anlamına gelmemekte, sadece kovuşturmaya yansıyan dosya sayısında büyük bir azalma olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye’de gerçekleştirilen çalışmalarda çocuk ve ergen grubunda madde kullanım oranının %1,3-17,7 arasında değiştiği raporlanırken, çalışmalarda yer alan katılımcıların ortalama %6,9’unun yaşamları boyunca en az bir kez madde kullandığı anlaşılmaktadır.^{5,6} Öte taraftan, risk grubu altında olan sokak çocukları ve/veya tutuklu/hükümlü çocuklarla yapılan çalışmalarda ise bu oranın %55-78 arasında değiştiği görülmektedir.⁷

ÇOCUKLARIN UYUŞTURUCU MADDE KULLANMASININ SEBEPLERİ

Yukarıda alıntılanan raporlara ve gerçekleştirilen çalışmalara göre uyuşturucu madde kullanımının sadece erişkinlerde değil aynı zamanda çocuklar arasında da yaygın bir davranış hâline geldiği anlaşılmaktadır. Çocukların uyuşturucu madde kullanma davranışının nedenlerine dönük pek çok çalışma mevcuttur. Örneğin Arthur ve ark. tarafından lise öğrencileri arasında yapılan bir araştırmaya göre, uyuşturucu madde kullanımına elverişli normların ve yasaların varlığı, uyuşturucu maddeye erişimin kolay olması, zayıf aile yönetimi, ailede anti-sosyal davranış öyküsünün varlığı, uyuşturucu madde kullanımına elverişli ebeveyn tutumları, bireysel isyankâr tutum ve davranış örüntüsünün varlığı, antisosyal davranışın erken yaşlarda görülmesi, uyuşturucu madde kullanımına elverişli tutum ve düşüncelerin varlığı, arkadaşları arasında uyuşturucu madde kullananların varlığı, anti-sosyal davranış gösteren arkadaşların varlığı, heyecan arama davranışı, toplumsal ahlaki değerlerden uzaklaşma ve düşük sosyal beceriler, çocuk ve ergenlerin uyuşturucu madde kullanma davranışıyla ilişkili olduğu bildirilmiştir.⁸ Benzer şekilde, Novacek ve ark. tarafından ortaokul ve lise öğrencileriyle gerçekleştirilen çalışmada, uyuşturucu madde kullanımıyla ilgili ortaya konan nedenlerin aidiyet (uyuşturucu kullanılan arkadaş grubuna üye olmak), baş etme mekanizması, zevk, yaratıcılık ve agresyon

kaynaklı olmak üzere beş kategoriye ayrıldığı bireylerin cinsiyeti ve yaşının da uyuşturucu madde kullanımında önemli değişkenler olduğu ileri sürülmüştür.⁹

Gelişimsel açıdan uyuşturucu madde kullanımının çocuk ve ergenler arasında belirli bir aşamayı takip ettiğini söyleyen Kandel ve Jessor, ergenlerin, ulaşmanın kolay olduğu sırasıyla sigara, alkol ve kafein gibi maddeleri, sonrasında esrarı, nihayetinde sentetik ve yarı sentetik uyuşturucu maddeleri kullandıkları ifade edilmektedir.¹⁰ Araştırmacılara göre bu gibi durumların ortaya çıkışında, ergenlerin toplumsal yapı içinde keşif ve öğrenme süreçleri gibi birey kaynaklı değişkenler ile sosyal çevrenin sağladığı fırsat ve maddelere erişim gibi toplumsal/çevresel değişkenlerin etkili olduğu ileri sürülmektedir.

Türkiye’de yapılan çalışmalardan elde edilen bulgular, uluslararası alanyazında bildirilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Koca ve Oğuzöncül’ün yaş ortalaması 21 yıl olan üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada, katılımcıların %64’ünün merak, %36’sının ise arkadaşlarının baskısı nedeni ile uyuşturucu madde kullandığı bulunmuştur.¹¹ Pumariega ve ark. tarafından İstanbul’daki lise öğrencileri ile gerçekleştirilen çalışmada, esrar kullandıklarını ifade eden katılımcılarda erkek cinsiyetinin, yaşın, yaşanan çevredeki sosyal düzensizliğin, antisosyal davranış özelliklerinin, ailede uyuşturucu kullanma öyküsünün ve arkadaş baskısının esrar kullanma ile anlamlı ilişkiye sahip olduğu; esrar harici uyuşturucu madde kullanıcılarında ise yaşın, ailedeki iç göç olgusunun, depresyon skorunun, yaşanan çevredeki sosyal düzensizliğin, anti-sosyal davranış özelliklerinin, intihar düşüncesinin, inanç ve tutumların, aile ve arkadaşlarla geçirilen zamanın, ailede uyuşturucu kullanma öyküsünün ve okul başarısının etkili olduğu bulunmuştur.¹² Benzer şekilde, Özbay ve Özcan, Ankara’da eğitim gören lise öğrencilerini dâhil ederek gerçekleştirdikleri çalışmada, öğrencilerin öğretmenlerine bağlanmaları, toplumca uygun görülen davranışları sergileyen arkadaşlarının olması, ebeveynin doğrudan olmayan kontrol mekanizmalarını kullanmaları, okula adanmışlık içinde olmaları, toplum norm ve değerlerine inanmaları hâlinde toplam suç davranışında anlamlı bir düşüş yaşandığını tespit ettiklerini raporlamışlardır.¹³

Çocukların uyuşturucu madde kullanımı gibi suç kabul edilen davranışlarının anlaşılması için koruyucu ve risk faktörlerinin tespiti önemli birer parametre olarak kabul edilmektedir.¹⁴ Çocuk Adaleti ve Çocuk Suçluluğunu Önleme Ofisi'ne göre koruyucu faktörler ve risk faktörleri beş farklı kategoriye ayrılmaktadır: 1) Bireysel seviye: Tutumlar, değerler, beceriler, psikolojik yapı; 2) Aile seviyesi: Ailenin işlevselliği, yönetim, bağlanma stilleri; 3) Arkadaş grupları seviyesi: Normlar, faaliyetler, bağlılık düzeyleri; 4) Okul seviyesi: Okul atmosferi, başarıya verilen değer, öğretmen tutumları; 5) Mahalle seviyesi: Kurallar, değerler, kaynaklar, hareketlilik. Söz konusu seviyelerde yer alan ve davranışlara kaynaklık eden değişkenler olumlu olması hâlinde koruyucu; olumsuz olması hâlinde ise risk faktörü olarak tanımlanmaktadır.¹⁵

Koruyucu faktörler aynı zamanda çocukların olumsuz davranışları nedeni ile ortaya çıkabilecek daha ciddi sonuçlar karşısında tampon işlevi de görmektedir.¹⁶ Koruyucu faktörler olumlu ve toplumca onaylanan davranışlar için modeller oluştururken, problem davranışa karşı kişisel ve sosyal kontroller yaratır. Öte yandan koruyucu faktörler, toplumca onaylanan ve toplumsal birimlerle ilişkinin kurulması/sürdürülebilirliği için destek mekanizmaları yaratmaktadır.¹⁷

Risk faktörleri, çocuk ve genç erişkinlerin suç davranışı göstermesinde veya problem davranış sergilemesinde etkili olan kişilik yapısından kaynaklı olabileceği gibi aile, çevre, okul veya mahalle yapısı gibi kaynaklardan da doğabilen olumsuz özelliklerdir.¹⁴ Risk faktörlerinin varlığı ve erken yaşta risk faktörlerine maruz kalınması, çocuk veya genç erişkinin suç davranışı gösterme ihtimalini ve sonraki yaşamında da suç işlemeye devam etme olasılığını önemli ölçüde artırmaktadır. Suç davranışı gösterme veya göstermeme olasılıklarında sadece bir risk faktörü etkili olmamaktadır. Birden fazla risk faktörüne maruz kalınması hâlinde çocuk ve genç erişkinlerin suça sürüklenme olasılıkları anlamlı bir şekilde artmaktadır.¹⁸ Risk faktörleri problem davranış için modeller oluştururken söz konusu davranışları gösterme olasılığını da büyük oranda artırmaktadır. Öte yandan risk faktörleri, problem davranışın oluşumunda kişisel ve bağlamsal yönden yatkınlığı da barındırmaktadır.¹⁹

Bu çalışmanın amacı, çocukların uyuşturucu madde kullanmalarına neden olan faktörleri belirlemektir. Ulusal ve uluslararası literatürden farklı olarak, haklarında uyuşturucu madde kullanmak nedeni ile adli tahkikat yürütülmüş olan çocuklar ile hiç uyuşturucu madde kullanmamış ve haklarında herhangi bir adli tahkikat yürütülmemiş çocukların kıyaslanması yoluyla risk faktörleri belirlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle, ulaşılan sonuçlarla çocuklar arasında uyuşturucu madde kullanmayı önlemek için daha etkin politikaların geliştirilmesine ve literatüre bu yönden katkı sunulması hedeflenmiştir. Söz konusu amaca ulaşmak için çocukların kişisel özellikleri, içinde yaşadıkları çevrenin ve sosyal sistemin yarattığı riskler ve uyuşturucu madde kullanımından uzaklaştıracak koruyucu nitelikteki faktörlerin aynı andaki etkisi göz önüne alınmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Çocukların uyuşturucu madde kullanmalarının nedenlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma için İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Etik Kurulundan onay alınmıştır. Aynı şekilde, 18 yaşından küçük katılımcılar için muvafakatname ve veli izin yazıları hazırlanmış, çalışmaya katılmadan önce bu belgeler toplanmıştır. Yine, suça sürüklenen çocuklardan veri toplanabilmesi için Adalet Bakanlığı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulundan; denetimli serbestlikteki çocuk ve gençlerden veri toplanabilmesi için ise Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünden izinler alınmıştır.

Katılımcıların kişisel özelliklerinin, koruyucu ve risk faktörlerinin uyuşturucu madde kullanımını hangi oranda yordadığının bulunmaya çalışıldığı bu çalışmada, bir bağımlı değişkene etki eden birden fazla bağımsız değişkenin ayrı ayrı ve aynı andaki etki derecelerini içeren nedensel araştırma modeli kullanılmıştır.²⁰

ÖRNEKLEM/ÇALIŞMA GRUBU

Çocukların uyuşturucu madde kullanımı ile ilgili ülkemizde ve yurt dışında yapılan çalışmalarda örneklem grubu genel olarak lise veya üniversite öğrencileri olmaktadır. Haklarında uyuşturucu madde kullanmak nedeni ile adli tahkikat yürütülmüş olan çocuklar ile ilgili türetilen çalışma sayısı yetersiz ol-

makta, dolayısıyla madde kullanımı ile ilişkili varılan sonuçlar eksik kalmaktadır. Söz konusu çalışmanın evreni, İstanbul'da öğrenimlerine devam eden lise ve üniversite öğrencileri ile suça sürüklenme nedeni ile adli tahkikata uğramış çocuklardan oluşmaktadır.

Örneklem grubunun belirlenmesinde olasılıksız örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Çalışmaya dâhil edilen katılımcıların %19 (n=106)'u İstanbul Avrupa yakasında eğitimlerine devam eden lise öğrencileri, %36 (n=206)'sı İstanbul Avrupa yakasında eğitimlerine devam eden üniversite öğrencileri, %21 (n=121)'i İstanbul Anadolu Denetimli Serbestlik Müdürlüğünde yükümlü olan çocukları ve %24 (n=134)'ü İstanbul Adliyesinde yargılaması yapılan suça sürüklenen çocuklardır.

Söz konusu araştırmada 600 kişiden veri toplanmış, ancak anketi yarım bırakan veya analiz için gerekli nitelikleri taşımayan 33 kişinin anketi geçersiz sayılmıştır.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Çalışmada, Ergen Sağlığı ve Gelişimi Envanteri (ESGE) kullanılmıştır.²¹ İlk kez 1984 yılında Jessor tarafından geliştirilen ölçek, yıllar içinde birden fazla revizyona uğramış ve son şeklini 2005 yılında almıştır. ESGE, gelecek beklentisi, başarı beklentisi, mahallenin sosyal desteği, akademik başarı gibi 30 koruyucu faktör ile stres, risk alma eğilimi, problem davranışta arkadaş modelleri, sigara içmek, alkol kullanmak gibi 20 risk faktörünü içermektedir. ESGE, Siyez ve Aysan tarafından İzmir'de yaş ortalaması 16,22 (s=,97) yıl olan 506 lise öğrencisi kullanılarak Türkçeye uyarlanmıştır.²² Envanterde demografik bilgi soruları dâhil toplamda 332 soru bulunmaktadır. Alt ölçekleri 3'lü (çok önemli, önemli, önemli değil), 4'lü (kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum) veya 5'li (çok yüksek, yüksek, yarı yarıya, düşük ve çok düşük) Likert tipi dereceleme ile hazırlanmıştır. Aynı alt ölçek altında bulunan maddeler aynı tip Likert dereceleme sistemine sahiptir. Her alt ölçek puanı toplanarak ilgili faktörün toplam puanı elde edilmiştir.

VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Lise öğrencileri grubunda, öğrencilerle, okudukları lisede ankete katılmaları hususunda yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırmanın amacı ve hedefleri bildirildikten sonra veri toplama araçları tanıtılmış ve gönüllü olanların veli izin formunu velilerine onaylattıktan sonra anketi doldurabilecekleri ifade edilmiştir. Anketi doldurup teslim eden öğrencilerden, çalışmaya istekli olabilecek arkadaşlarına da anketi ve veli izin formunu verebilecekleri bildirilmiştir. Üniversite öğrencileri grubunda, İstanbul ilinde çeşitli vakıf üniversiteleriyle irtibata geçilmiş, araştırmanın amaç ve hedefleri bildirilmekle söz konusu çalışma kapsamında anketlerin gönüllü öğrencilere uygulanması için izin istenmiştir. Alınan izin kapsamında, belirlenen ders saatlerinde araştırmacı, anketin içeriği ve çalışmaya dair kısa açıklamalar yapmış, gönüllü olan öğrencilerden anketi doldurmaları istenmiştir. Denetimli Serbestlik Müdürlüklerinde adli yükümlülük altında olan çocuk ve gençler grubunda, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğünden alınan yazılı izinler kapsamında belirlenmiş olan tarihlerde ve çalışma gruplarında söz konusu çalışmanın içeriği anlatılmış ve gönüllü olan yükümlüler anketi doldurmuştur. Suça sürüklenen çocuk grubunda, Hâkimler ve Savcılar Kurulundan gerekli izinler sağlandıktan sonra İstanbul Adliyesinde bulunan çocuk ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde kovuşturma sürecinde adliyeye gelen çocuklarla ve İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı Çocuk Suçları Bürosunda soruşturmaları devam eden çocuklarla yüz yüze görüşmeler sağlanmış ve gönüllü olanlara anketler verilmiştir.

VERİLERİN ANALİZİ

Toplanan anketler IBM SPSS 20.0 (Sosyal Bilimler İçin İstatistik Paket Programı) programına yüklenmiş, ,05 ve ,01 anlamlılık düzeylerine göre analizler yapılmıştır. Anketlerden aktarılan verilerin doğru şekilde girilip girilmediğinin kontrolünün sağlanması için 567 anketten rastgele 50 anket seçilmiş ve girilen verilerin tamamının doğru kodlandığı anlaşılmış, böylelikle tüm anketlerin doğru bir şekilde istatistik programına girildiği kabul edilmiştir. Anketlerden aktarılan veriler üzerinden öncelikle katılımcıların demografik yapılarının anlaşılması için tanımlayıcı

istatistikler yapılmıştır. Ölçüm araçlarının alt bileşenlerine dair puanların ortalamasının toplamı alınmış, böylelikle alt ölçek puanları hesaplanmıştır. Demografik özelliklerin ölçeklerde anlamlı değişime yol açıp açmadığı, uygulanan bağımsız örneklem t-testi ve ki-kare analizleri sonucunda hesaplanmıştır. Uyuşturucu madde kullanımı ile ilgili alt ölçekler arasında ilişki olup olmadığını anlamak için Pearson ve Spearman korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Uyuşturucu madde kullanımına etki eden değişkenlerin yordama oranlarının tespit edilebilmesi için lojistik regresyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

KATILIMCILARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNİN GRUPLAR ARASI FARKLARI

Söz konusu çalışmaya katılan kişilerin demografik özellikleri olarak cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir getirici işte çalışıp çalışmadığı, uyuşturucu kullanan ve/veya herhangi bir suç nedeni ile yargılanan arkadaşının olup olmadığı, kendine zarar verme davranışına sahip olup olmadığı, evden kaçma öyküsünün varlığı, geleneksel aile yapısına sahip olup olmadığı, ebeveynin eğitim durumları, ailede suç ve uyuşturucu madde öyküsünün varlığı, aile içinde herhangi bir

türde şiddet olgusunun bulunup bulunmadığı ve son 15 yılda ailede göç olgusunun varlığı ve kardeş sayıları belirlenmiştir (Tablo 2). Demografik özelliklerin uyuşturucu madde kullanan ve haklarında adli tahkikat yürütülmüş olan grup ile uyuşturucu madde kullanan ve haklarında adli tahkikat yürütülmemiş grup arasındaki ortalama farklılıkları ki-kare ve t-test sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. İkili kodlanan (Hayır=0, Evet=1) cinsiyet ($\chi^2=131,26$, $sd=1$, $p<,001$), okula devam etme ($\chi^2=136,22$, $sd=1$, $p<,001$), gelir getirici bir işte çalışma ($\chi^2=91,34$, $sd=1$, $p<,001$), riskli davranış gösteren arkadaşların bulunması ($\chi^2=107,7$, $sd=1$, $p<,001$), vücuduna kasten kesik atma ($\chi^2=60,85$, $sd=1$, $p<,001$), evden kaçma ($\chi^2=69,29$, $sd=1$, $p<,001$), geleneksel olmayan⁺ aile üyesi olma ($\chi^2=12,94$, $sd=1$, $p<,001$), ailede suç öyküsü olan bireyin olması⁺⁺ ($\chi^2=29,92$, $sd=1$, $p<,001$), ailede uyuşturucu madde kullanma öyküsü olan bireyin olması² ($\chi^2=35,73$, $sd=1$, $p<,001$), ailenin son 15 yılda İstanbul'a göç etmiş olması ($\chi^2=18,09$, $sd=1$, $p<,001$) değişkenlerinin uyuşturucu madde kullanan ve kullanmayan gruplarda istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ayrıştıkları bulunmuştur. Öte yandan aile içinde fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismarın bir veya birkaçının bulunması ($\chi^2=3,28$, $sd=1$, $p>,05$) değişkeninde ise gruplar

TABLO 2: Katılımcıların demografik özellikleri ve gruplar arası farklar.

	Uyuşturucu kullanmayan (n=353)		Uyuşturucu kullanan (n=214)		t (df)	χ^2 (df)	p
	n	%	n	%			
Cinsiyet (Erkek)	133	42	186	58		131,26 (1)	,000*
Okula devam etme (Evet)	304	78	84	22		136,22 (1)	,000*
İş (Evet)	60	34	118	66		91,34 (1)	,000*
Riskli akrant (Evet)	67	34	132	66		107,70 (1)	,000*
Kesi (Evet)	26	27	70	73		60,85 (1)	,000*
Evden kaçma (Evet)	30	27	79	73		69,29 (1)	,000*
Aile yapısı (Geleneksel olmayan)	35	44	44	56		12,94 (1)	,000*
Ailede suç öyküsü (Evet)	34	37	58	63		29,92 (1)	,000*
Ailede uyuşturucu kullanma öyküsü (Evet)	4	13	28	87		35,73 (1)	,000*
Aile içi şiddet (Evet)	62	55	51	45		3,28 (1)	,070
Göç (Evet)	43	43	56	57		18,09 (1)	,000*
Yaş (Ort.) (sd)	18,23 (2,1)		18,14 (1,7)		,505 (565)		,614
Anne eğitim seviyesi (Ortalama yıl) (sd)	7,3 (3,9)		5,3 (4)		-5,607 (552)*		,000*
Baba eğitim seviyesi (Ortalama yıl) (sd)	9 (3,9)		6,9 (3,5)		-6,155 (547)*		,000*

*p<.001

+ Geleneksel Aile: Ebeveyn birlikteliğinin devam ettiği aile türü.

++ Anne, baba veya kardeşlerden herhangi biri.

arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Sürekli değişken olarak kodlanan anne eğitim seviyesi ($t(552)=-5,607$, $p<,0001$) ve baba eğitim seviyesi ($t(547)=-6,155$, $p<,0001$) değişkenlerinin gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ayrıştıkları ancak yaş değişkeninin gruplar arasında farklılaşmadığı ($t(565)=,505$, $p>,05$) bulunmuştur.

REGRESYON ANALİZİ

Demografik özelliklerin, koruyucu ve risk faktörlerinin uyuşturucu madde kullanımını tahmin gücünün test edilmesi için üç farklı lojistik regresyon modeli geliştirilip test edilmiştir (Tablo 3). Birinci modelde, katılımcıların uyuşturucu madde kullanma olasılığının test edilmesi için sadece demografik özellikler kullanılmıştır. Modelden elde edilen sonuçlara göre erkek cinsiyeti, okulu bırakmış olma, suç davranışı sergilemiş ve/veya uyuşturucu madde kullanan arkadaşlara sahip olma ve kendine zarar vermenin uyuşturucu madde kullanımında istatistiksel olarak anlamlı yordayıcılar olduğu tespit edilmiştir. Erkek cinsiyetinin, uyuşturucu madde kullanma olasılığını 5,2 kat; okulu terk etmiş olmanın 0,3 kat; suça sürüklenmiş ve riskli davranışlara sahip arkadaşlara sahip olmanın 0,3 kat ve kendine zarar vermenin 0,4 kat ar-

tırdığı bulunmuştur. Birinci model genel olarak değerlendirildiğinde, demografik özelliklerin uyuşturucu madde kullananları kullanmayanlardan anlamlı bir şekilde ayrıştırabildiği bulunmuştur ($\chi^2=233,05$, $df=14$, $p<,001$). Modelin uyum iyiliğinin testi için hesaplanan Nagelkerke's $R^2=,50$ değeri ise tahmin ve gruplama arasında orta derecede güçlü bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Buna göre erkek cinsiyetine sahip olma değişkeni en önemli demografik özellik olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci modele demografik özelliklerin yanı sıra Problem Davranış Teorisi'nde tanımlanmış koruyucu faktörler eklenmiştir. Bu ekleme ile birlikte modelin tahmin gücünün ($\chi^2=269,21$, $df=27$, $p<,001$) ve Nagelkerke's R^2 değerinin ($,54$) kısmen iyileştiği gözlenmiştir. Geliştirilen ikinci modelde, birinci modelde yer alan tüm demografik özelliklerin hâlen istatistiksel olarak anlamlı olduğu, ancak β değerlerinin kısmen azaldığı görülmüştür. Söz konusu kısmi düşüşe rağmen sahip oldukları olasılık katsayılarının birinci modelde yer alan katsayılarla benzerlik taşıdığı anlaşılmıştır. Öte yandan, koruyucu faktör olarak problem davranışın arkadaşlar tarafından onaylanmaması ve arkadaşların uygun davranış modelleri

TABLO 3: Uyuşturucu madde kullanımı ile ilgili lojistik regresyon modeli (uyuşturucu kullanmayan=0, uyuşturucu kullanan=1).

	Model 1				Model 2				Model 3			
	β	S.E.	p	Odds Ratio (Exp B)	β	S.E.	p	Odds Ratio (Exp B)	β	S.E.	p	Odds Ratio (Exp B)
Demografik özellikler												
Cinsiyet	1,658	,293	,000*	5,248	1,766	,308	,000*	5,847	1,085	,345	,002**	2,96
Eğitim durumu	-1,256	,280	,000*	,285	-1,381	,300	,000*	,251	-,883	,333	,008**	,414
Riskli akran	-1,317	,254	,000*	,268	-1,17	,266	,000*	,310	-,725	,293	,013***	,485
Kendine zarar verme davranışı	-,882	,348	,011***	,414	-0,78	,362	,031***	,459				
Koruyucu faktörler												
Problem davranışın arkadaşlar tarafından onaylanmaması					-,943	,224	,000*	,390				
Arkadaşların uygun davranış modelleri					-,428	,199	,031***	1,535	,445	,222	,045***	1,561
Risk faktörleri												
Problem davranışta												
Olumsuz arkadaş modelleri									1,197	,415	,004**	3,309
Sigara kullanma									,723	,146	,000*	2,060
Nagelkerke R²				,50				,54				,63

* $p<,001$; ** $p<,01$; *** $p<,05$

değişkenlerinin uyuşturucu madde kullanma davranışını yordadığı anlaşılmıştır. Buna göre arkadaşlar, uygun davranış modellerine sahip olan kişilerin uyuşturucu madde kullanma olasılığı 1,5 kat azalırken problem davranışın arkadaşlar tarafından onaylanmaması hâlinde ise ,39 kat azaldığı hesaplanmıştır.

Üçüncü modelde, ilk iki modelde yer alan değişkenlerin yanı sıra Problem Davranış Teorisi'nde tanımlanmış olan risk faktörleri de dâhil edilmiştir. Böylelikle hem modelin tahmin gücünün ($\chi^2=341,58$, $df=41$, $p<,001$) hem de Nagelkerke's R^2 değerinin ($,63$) artış gösterdiği gözlenmiştir. Son modelde demografik özelliklerde yer alan kendine zarar verme değişkeni ve koruyucu faktör olarak problem davranışın arkadaşlar tarafından onaylanmaması anlamlı yordama özelliğini kaybetmiştir. Öte yandan, risk faktörleri olarak problemlili davranışta arkadaş modelleri ile sigara kullanımı anlamlı etkiye sahip yordayıcı değişkenler olarak denkleme girmişlerdir. Sonuç olarak, tüm yordayıcı değişkenlerin dâhil olduğu modelde problem davranışta olumsuz arkadaş modellerinin uyuşturucu madde kullanma olasılığını 3,3 kat; erkek cinsiyetine sahip olmanın 3 kat; sigara kullanmanın 2 kat; arkadaşlarında uygun davranışların olmamasının 1,5 kat; suça sürüklenmiş arkadaşlara sahip olmanın ,48 kat ve okula devam etmemenin ,41 kat arttırdığı bulunmuştur.

TARTIŞMA

Çocukların neden uyuşturucu madde kullanımına yöneldiklerini sorgulayan bu çalışmadan elde edilen bulgular hem teorik anlamda hem de uyuşturucu madde kullanımının azaltılmasına yönelik önlemler bağlamında tartışılacaktır.

Uyuşturucu madde kullanımında katılımcıların demografik özellikleri bağlamında erkeklerin kadınlara göre daha fazla risk altında olduğu bulgusu, alanyazında sıklıkla bildirilen ve söz konusu çalışmada da desteklenen bir sonuçtur.^{23,24} Erkeklerin maddeye daha kolay erişmesi, risk alma eğiliminin fazlalığı, ailesiyle çatışmaların daha sıklıkla meydana gelmesi gibi nedenlerden dolayı madde kullanımında daha fazla risk altında oldukları ifade edilmektedir.²⁵

Okula devam etme, gerçekleştirilen regresyon analizinde, tüm modellerde anlamlı bir yordayıcı ola-

rak tasniflenmiştir. Alanyazında çocuk ve ergenlerin uyuşturucu madde kullanmasında okul ile ilişkili faktörlerin (örneğin akademik başarısızlık, okula düşük bağlanma, okulu bırakma ve sık okul değişikliği gibi) etkili olduğu bildirilmektedir.²⁶

Uyuşturucu madde kullanma ile ilişkili olmak üzere diğer tüm ilişkili değişkenler arasında olumsuz arkadaş modellerinin çocuk, ergen ve genç erişkinler arasında uyuşturucu madde kullanma davranışının ortaya çıkmasındaki en etkili faktör olduğu bulunmuştur. Bu sonuç, alanyazında pek çok çalışmada da desteklenmektedir.^{6,22,26,27-29}

Genel olarak stresle baş etmek, rahatlamak, öfkelerini boşaltmak ve diğer kişilere ne kadar umutsuz olduğunu göstermek için gerçekleştirilen kendine zarar verme davranışı (kendini kesme, intihar teşebbüsü, vücudunda sigara söndürme vb.) çocuk ve ergenlerin yoğun depresif duygularla birlikte dürtüsel hareket ettiğini göstermekte ve yoğun miktarda uyuşturucu madde kullanımının göstergesi olduğuna dair sav bu çalışmada da desteklenmiştir.^{29,30}

Arkadaşların uygun davranış modelleri ve problem davranışın arkadaşlar tarafından onaylanmaması, bu çalışmadan elde edilen en önemli ve istatistiksel olarak anlamlı koruyucu faktörlerdir. Her iki koruyucu faktörün de uyuşturucu madde kullanımı ile ters orantılı olması, koruyucu faktörlerin azalması hâlinde madde kullanma olasılığının artması ile açıklanmaktadır. Fakat problem davranışın arkadaşlar tarafından onaylanmaması ikinci modelde anlamlı yordayıcı olarak değer görürken, arkadaşların uygun davranış modelleri ise her iki modelde de anlamlıdır. Bu durum, risk faktörlerinde yer alan problemlili davranışta arkadaş modellerinin etkisi ile açıklanabilmektedir. Buna göre, riskli arkadaş modellerinin daha güçlü olması hâlinde arkadaşların problemlili davranışı onaylama ihtimali artmaktadır.^{26,31} Öte yandan, arkadaşların uygun davranış modelleri, okula verilen değer, okula devam etmenin, olumlu gelecek algısı ile ilişkili olduğu, uyuşturucu madde kullanımı hâlinde okul ile ilişkili faktörlerin olumsuz yönde etkilendiği alanyazında da belirtilmektedir.³²

Sigara kullanma, çocukların sosyalleşirken sınırlarını keşfettikleri toplumsal kuralların öğrenilmesiyle risk davranışlarının da boyut değiştirdiği bir

alan olarak kabul edilmektedir.¹⁰ Sigaraya erişimin daha kolay olması nedeni ile çocuklar arasında sigara içme davranışının yaygınlaştığı, uyuşturucu maddeye erişim ihtimali ile birlikte özellikle sigara içme davranışının esrar kullanımını tetiklediği beklenen bir sonuçtur.³²

Her ne kadar regresyon modelinde anlamlı yordayıcı olarak tasnif edilemese de gelir getirici bir işte çalışma, evden kaçma, aile yapısı, ailede suç ve/veya uyuşturucu madde kullanma öyküsü olan bireyin varlığı, aile içi şiddet, iç göç ve anne/baba eğitim seviyelerinin uyuşturucu madde kullanan ve kullanmayan çocukların oluşturdukları grupları anlamlı şekilde ayırttığı tespit edilmiştir.

Okul çağındaki çocukların düzenli veya aralıklarla gelir getirici bir işte çalışmasının ebeveyn ile ilişkilerini zayıflattığını, okuldan beklentilerini azalttığını, suç davranışı gösterme ve uyuşturucu madde kullanım olasılıklarını ise arttırdığını bildiren araştırmalar, bu çalışmadaki bulgularla desteklenmiştir.³³ Öte yandan, her ne kadar yoğun ve az yoğun çalışmanın çocuk ve ergenler açısından suça sürüklenme ve uyuşturucu madde kullanımı olasılığını artırdığı kabul edilse de herhangi bir işte çalışmayan çocuk ve ergenlerin suça sürüklenme ve uyuşturucu madde kullanım olasılıklarının daha yüksek olduğu ileri sürülmüştür.³⁴ Sonuç olarak, gelir getirici bir işte çalışmanın sapma davranışını doğrudan etkilemediği ancak aile bağlarının zayıfladığı, benzer şartlar altında çalışan diğer çocuklarla sosyal grupların oluşturulduğu ve nihayetinde risk alma eğilimi ile birlikte sapma davranışının meydana geldiği değerlendirilmektedir.

Evden kaçma davranışı, uyuşturucu madde kullanımında etkili bir risk faktörü olarak alanyazındaki sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Örneğin istismara ve/veya ihmale uğrayan çocukların evden kaçma olasılıklarının arttığını ileri süren Kaufman ve Widom tarafından yapılan araştırmada, hem istismara/ihmale uğramaları hem de evden kaçma davranışının birlikte görünmesi hâlinde suç davranışının ortaya çıkmasında oldukça güçlü bir değişken olarak tanımlandığı bildirilmiştir.³⁵ Aile yapısında meydana gelen boşanma, yas vb. olumsuz değişikliklerin çocukların uyuşturucu madde kullanma davranışı ile

ilişkili olduğu belirlenmiş ve alanyazındaki sonuçlar bu açıdan desteklenmiştir. Örneğin ebeveynlik becerilerinin güçlendirilmesi hâlinde çocukların suç davranışlarına yönelme olasılıklarının düştüğü, boşanma durumunda çocukların uyuşturucu madde kullanımında anlamlı bir artış tespit edildiği ileri sürülmektedir.^{36,37}

Aile üyeleri arasında suç öyküsünün bulunması, çocukların suç/sapma davranışı göstermesinde yordayıcı bir etkiye sahiptir. Özellikle babanın suç öyküsünün bulunmasının, erkek çocuklarının da suç/sapma davranışına yönelmesinde güçlü bir etkiye neden olduğu tespit edilmiştir.³⁸ Aile bireyleri arasında uyuşturucu madde kullanımının olması hâlinde çocukların uyuşturucu madde kullanma olasılıklarının arttığı, özellikle her iki grubun sentetik madde kullanımı durumunda pozitif ilişkinin çok güçlü olduğunun bulunduğu rapor edilmiştir.³⁹

Göç olgusunun çocukların suç/sapma davranışı üstünde, dolayısıyla uyuşturucu madde kullanımı ile ilişkili bir parametre olduğu alanyazındaki çalışmalarla da desteklenmektedir. Aileleriyle birlikte göç eden çocuklarda yaşam doyumunun ve benlik saygısının göç etmemiş yaşlılarına göre daha düşük olduğu; sosyal destek ağlarından daha az yararlandıkları ve kent kültürüne adaptasyonda zorlandıkları bulunmuştur.⁴⁰ Ayrıca çok sık ev/mahalle/şehir değiştiren ailelerin çocuklarında suç/sapma davranışının tespit edildiği, özellikle 12-17 yaş aralığındaki çocuklarda uyuşturucu madde kullanımının görülme sıklığının daha az yer değiştiren aile çocuklarına göre daha fazla olduğu bildirilmiştir.⁴¹

Bu çalışmada, aile içinde fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik istismar veya ihmâl davranışından birinin veya birkaçının bulunması hâlinde aile içi şiddet varlığı kabul edilmiştir. Ancak, elde edilen sonuçlar, aile içi şiddet değişkeninin gruplar arasında anlamlı bir fark yaratmadığını göstermektedir. Moylan ve ark.nın yaptığı çalışmada, çocukların hem istismara maruz bırakılması hem de aile içi şiddete tanık olmaları ile söz konusu davranışları içselleştirip suç/sapma davranışı gösterme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edildiği, öte taraftan sadece istismara maruz kalması veya sadece aile içi şiddete tanık olmaları hâlinde ise suç/sapma davranışı gös-

terme değişkeni ile anlamlı bir ilişkinin kurulamadığı bildirilmiştir.⁴² Widom tarafından gerçekleştirilen meta-analiz çalışmasında, aile içi şiddet atmosferi ile çocukların gelecek yaşantılarında suç/sapma davranışı göstermesi arasında herhangi bir ilişkinin tespit edilmediği ileri sürülmüştür.⁴³ Çocukların suça sürüklenmesinde ailelerinin doğrudan etkisi olabileceği gibi dolaylı etkileri de mümkündür. Anne ve babanın eğitim seviyeleri aslında aile içi dinamikler üstünde etkili olduğundan dolaylı yoldan çocuğun suça sürüklenmesini etkiler. Aile içindeki ilişkilerin kalitesi, anne ve babanın çocukla zaman geçirmesi, çocuğun zihinsel, sosyal, duygusal, psikolojik ve ahlaki yönlerden gelişimine katkı sunması, aile içindeki çatışmaların etkin bir yolla ele alınarak hızla çözüme kavuşturulması gibi aile dinamikleri anne ve babanın eğitim seviyesinden etkilenmektedir. Eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte aile içi dinamiklerin çocuk lehine gelişeceği, bunun da çocuğun suç/sapma davranışı sergileme olasılığını düşüreceği kabul edilmektedir.³¹

SONUÇ

Çocuk ve gençlerde uyuşturucu madde kullanımının arttığı, özellikle adli tahkikata konu olan çocuk ve gençlerde bu oranın çok yüksek olması nedeni ile bu konuda daha fazla araştırma yapılması gereklidir. Gerçekleştirilecek araştırmalar, koruyucu ve risk faktörlerini cinsiyete, eğitim durumuna ve aile dinamiklerine göre gruplandırılmalıdır. Böylelikle, ortak ve ayrıştıran faktörler belirlenebilir ve uygun müdahale araçları zenginleştirilebilir. Öte yandan, çocuk ve gençlerin yaşadıkları çevrelerde tahkim ettikleri arkadaş gruplarına ulaşılmalı ve grup dinamiklerine yönelik önleyici çalışmalar yapılmalıdır. Özellikle riskli davranış gösteren arkadaş gruplarının toplumsal norm ve değerleri içselleştirebilmesi adına gençlik merkezleri veya mahalli boyutta gençlik evleri kurularak boş zamanlarını değerlendirmeleri sağlanmalı-

dır. Ancak, bu gruplara yaklaşımda toplumsal norm ve değerleri dikte ettirmek yerine anlamlı kılınabilecek somut ve uygulanabilir modeller uygulanmalıdır.

Çocuk ve gençlerin aileleriyle daha fazla zaman geçirebilmeleri için yerel boyutta sistematik şekilde yürütülecek aile-çocuk etkinliklerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çocuk ve gençlerin aileleriyle birlikte gerçekleştirecekleri etkinlik, aile içi paylaşım ve iletişimin güçlenmesi anlamına gelecektir. Ayrıca risk bölgeleri tespit edildikten sonra aile bazında danışmanlık yapılması, özellikle aile içi iletişim, paylaşım ve dayanışma konularında çalışılması gerekmektedir. Çocuk ve ergenlerin sigara ve alkole erişimlerinin resmî veya gayiresmî yollarla denetlenmesi, söz konusu maddeleri kullanmaları hâlinde ise kişiye özgü ve etkili olabilecek yapıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir. Uyuşturucu madde ile mücadelede merkezî yönetim yerine yerel yönetimlerin daha etkin kılınması, yerele özgü tedbirlerin bu merkezlerce oluşturulması ve aile, okul gibi toplumsal yapıların söz konusu tedbirlere entegre edilmesi etkin bir mücadele modeli oluşturacaktır.

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Bu çalışma tamamen yazarın kendi eseri olup başka hiçbir yazar katkısı alınmamıştır.

KAYNAKLAR

1. Dünya Sağlık Örgütü. Lexicon of alcohol and drug terms. 1994. Erişim tarihi: 16/10/2018. [\[Link\]](#)
2. United Nations Office on Drug and Crime. (2017). World Drug Report. p.11. [\[Link\]](#)
3. European Drug Report 2017: Trends and Developments. [\[Link\]](#)
4. T. C. Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. Adalet İstatistikleri, Judicial Statistics. Yayın No: 13. Ankara: Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü: 2018. p.215.
5. Cömert İT, Ziyalar N. The association between internet addiction and substance use among 18-28-year-old university students in İstanbul. *Psychol Res.* 2012;2(10):615-26. [\[Crossref\]](#)
6. Ögel K, Tamar D, Evren C, Çakmak D. [Tobacco, alcohol and drug use among high school students]. *Türk Psikiyatri Dergisi.* 2001;12(1):47-52.
7. Aksoy A, Ögel K. [Drug abuse and self injuring behavior (SIB) among the adolescents who live on the streets]. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2005;6:163-9. [\[Link\]](#)
8. Arthur MW, Hawkins JD, Pollard JA, Catalano RF, Baglioni AJ Jr. Measuring risk and protective factors for substance use, delinquency, and other adolescent problem behaviors. *The Communities That Care Youth Survey.* *Eval Rev.* 2002;26(6):575-601. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
9. Novacek J, Raskin R, Hogan R. Why do adolescents use drugs? Age, sex, and user differences. *J Youth Adolesc.* 1991;20(5):475-92. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
10. Kandel DB, Jessor R. The gateway hypothesis revisited. In: Kandel DB, ed. *Stages and Pathways of Drug Involvement: Examining the Gateway Hypothesis.* 1st ed. New York: Cambridge University Press; 2002. p.102-5. [\[Crossref\]](#)
11. Koca B, Oğuzöncül AF. [The effects of smoking, alcohol, drugs, the factors effecting drug usage, and social family support to the students at health institution of Higher Education at İnönü University]. *Medical Journal of Kocaeli.* 2015;4(2):4-13.
12. Pumariega A, Burakgazi H, Unlu A, Prajapati P, Dalkılıç A. [Substance abuse: risk factors for Turkish youth]. *Bull Clin Psychopharmacol.* 2014;24(1):5-14. [\[Crossref\]](#)
13. Özbay Ö, Özcan YZ. A test of Hirschi's social bonding theory: Juvenile delinquency in the high schools of Ankara, Turkey. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology.* 2006;50(6):711-26. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
14. Murray J, Farrington DP. Risk factors for conduct disorder and delinquency: key findings from longitudinal studies. *Can J Psychiatry.* 2010;55(10):633-42. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
15. Çocuk Adaleti ve Çocuk Suçluluğunu Önleme Ofisi (2015). Risk factors for delinquency. [\[Link\]](#)
16. Vanderbilt-Adriance E, Shaw D. Protective factors and the development of resilience in the context of neighborhood disadvantage. *J Abnorm Child Psychol.* 2008;36(6):887-901. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)
17. Jessor R. Description versus explanation in cross-national research on adolescence. *J Adolesc Health.* 2008;43(6):527-8. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
18. Reingle JM, Wesley GJ, Maldonado-Molina M. Risk and protective factors for trajectories of violent delinquency among a nationally representative sample of early adolescents. *Youth Violence Juv Justice.* 2012;10(3):261-77. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)
19. Costa FM, Jessor R, Turbin MS. College student involvement in cigarette smoking: the role of psychosocial and behavioral protection and risk. *Nicotine Tob Res.* 2007;9(2):213-24. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
20. Gürbüz S, Şahin F. Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Felsefe-Yöntem-Analiz. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayınları; 2015.
21. Jessor R, Costa FM, Turbin MS, Dong Q, Zhang H, Wang C. The role of social contexts in adolescence: context protection and context risk in the United States and China. *Applied Developmental Science.* 2005;9(2):67-85. [\[Crossref\]](#)
22. Siyez D, Aysan F. [Psycho-Social Risk and Protective Factors as Predictors of Problem Behaviors Among Adolescents]. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 2007;20(1):145-71.
23. Bilgin NG, Avcı A, Çekin N, Savran B. [Biopsychosocial characteristics of offender children sent for distinguishing and discretion]. *Bull Leg Med.* 2001;6(3):103-10. [\[Crossref\]](#)
24. Junger-Tas J, Ribeaud D, Cruyff MJ. Juvenile delinquency and gender. *Eur J Criminol.* 2004;1(3):333-75. [\[Crossref\]](#)
25. Dakof GA. Understanding gender differences in adolescent drug abuse: Issues of comorbidity and family functioning. *J Psychoactive Drugs.* 2000;32(1):25-32. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
26. Hawkins JD, Herrenkohl TI, Farrington DP, Brewer D, Catalano RF, Harachi TW, et al. Predictors of Youth Violence. *Juvenile Justice Bulletin.* 2000. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
27. Agnew R, Brezina T. *Juvenile Delinquency: Causes and Control.* 5th ed. Oxford: Oxford University Press; 2014. [\[Crossref\]](#)
28. Jessor R, Turbin MS, Costa FM, Dong Q, Zhang H, Wang C. Adolescent problem behavior in China and the United States: a cross national study of psychosocial protective factors. *J Res Adolescence.* 2003;13(3): 329-60. [\[Crossref\]](#)
29. Rodham K, Hawton K, Evans E. Reasons for deliberate self-harm: comparison of self-poisoners and self-cutters in a community sample of adolescents. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 2004;43(1):80-7. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
30. Toprak S, Cetin I, Guven T, Can G, Demircan C. Self-harm, suicidal ideation and suicide attempts among college students. *Psychiatry Res.* 2011;187(1-2):140-4. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
31. Herrenkohl TI, Hill KG, Chung IJ, Guo J, Abbott RD, Hawkins JD. Protective factors against serious violent behavior in adolescence: a prospective study of aggressive children. *Soc Work Res.* 2003;27(3):179-91. [\[Crossref\]](#)
32. Arria AM, Caldeira KM, Bugbee BA, Vincent KB, O'Grady KE. The academic consequences of marijuana use during college. *Psychol Addict Behav.* 2015;29(3):564-75. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)
33. Paternoster R, Bushway S, Apel R, Brame R. The effect of teenage employment on delinquency and problem behaviors. *Social Forces.* 2003;82(1):297-335. [\[Crossref\]](#)
34. Needle R, McCubbin H, Wilson M, Reineck R, Lazar A, Mederer H. Interpersonal influences in adolescent drug use--the role of older siblings, parents, and peers. *Int J Addict.* 1986;21(7):739-66. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
35. Kaufman JG, Widom CS. Childhood victimization, running away, and delinquency. *J Res Crime Delinquency.* 1999;36(4):347-70. [\[Crossref\]](#)
36. Kumpfer KL, Alvarado R. Family-strengthening approaches for the prevention of youth problem behaviors. *Am Psychol.* 2003;58(6-7):457-65. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
37. Lamborn SD, Mounts NS, Steinberg L, Dornbusch SM. Patterns of competence and adjustment among adolescents from authoritative, authoritarian, indulgent, and neglectful families. *Child Dev.* 1991;62(5):1049-65. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
38. Farrington DP, Jolliffe D, Loeber R, Stouthamer-Loeber M, Kalb LM. The concentration of offenders in families, and family criminality in the prediction of boys' delinquency. *J Adolesc.* 2001;24(5):579-96. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)

39. Smart RG, Fejer D. Drug use among adolescents and their parents: closing the generation gap in mood modification. *J Abnorm Psychol.* 1972;79(2):153-60. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)]
40. Gün Z, Bayraktar F. [The role of migration on the adjustment of adolescents in Turkey]. *Turk Psikiyatri Dergisi.* 2008;19(2):167-76.
41. Gasper J, DeLuca S, Estacion A. Coming and going: explaining the effects of residential and school mobility on adolescent delinquency. *Soc Sci Res.* 2010;39(3):459-76. [[Crossref](#)]
42. Moylan CA, Herrenkohl TI, Sousa C, Tajima EA, Herrenkohl RC, Russo MJ. The effects of child abuse and exposure to domestic violence on adolescent internalizing and externalizing behavior problems. *J Fam Violence.* 2010;25(1):53-63. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)] [[PMC](#)]
43. Widom CS. Does violence beget violence? A critical examination of the literature. *Psychol Bull.* 1989;106(1):3-28. [[Crossref](#)] [[PubMed](#)]